

A
magyar refomáció
és a
magyar biblia

Irta :

Dr. Kecskeméthy István
ref. theol. professor.

Mikor legutoljára tartottam a helyen emlékbeszédet a nagy reformáció ünnepén, akkor a megszokott mesgyéről letérve, magának a vallásnak, mint önálló életnek lényegéből és központi tényezőjéből, az üdvből akartam fényt deríteni erre a nagy világeseményre. Kimutattam, hogy a Jézusban földre szállt üdvnek az öskeresztyén-ség eschatologicus (világvégi) boldogságán át, a parouzia (Jézus visszajövele) epedésén át, chiliasticus (ö-millenista) rajongásokon át, végül a zárdáknak fojtott tüzekben égő szentlélek-vásárán át miként kellett e góthikus templomok tömjéit lehelő sziklatalajából üde mezei patakként feltörni és elárasztani a hervadt mezőket épen akkor, mikor a középkori egyház teljesen kiszárította a földi világból az üdvnek minden érejét és az életnek minden illatát.

Ezt a szemléletet azonban, mely nekem annyi gyönyörűséget okozott, fájdalom, másban nem tudtam felébreszteni. Annál nagyobb örömemre szolgált aztán, mikor Márk evangéliumának mesteri beosztását és ennek nyomán különös ritmusát felfedeztem, és megláttam, hogy ez egy kis rész ennek az üdvfolyamnak világot előntő hullámvásárából: az üdv megjelenésétől az Ur szolgálójának és a Mesiásnak csodálatos kapcsolódásán át a parouzia kapujáig: egy csepp a tengerből, melyben azonban az egész tenger benne van. Egy csodálatos világembrió, melyben benne él a mindenség kezdetlelenn múltja és végtelen jövője. Az egész biblia fénysugarainak gyűjtőlencséje, amelyen át ahova egy sugár esik a bibliából, ott mindenütt egy-egy élet születik újjá a Jézus kérére, és kapcsolódik bele ebbe az üdvfolyamba.

És most azt szeretném kimutatni, hogy bár Károlyi Gáspár ezt így nem mondta ki, sőt egészen így nem is látta meg; de a vizsolyi bibliában azon az uton járt, amelyen nekünk, ha hiven követjük az ő újmutatását,

ide kell jutnunk. És ez alapon már most megállapíthatjuk, hogy az összes magyar (a többiekről most nem szólok) reformátorok és ellenreformátorok között ő a legnagyobb ennek a titokzatos és csodálatos üdvfolyamnak kalauzai között. Különösen szép látvány őt a Pázmány és Káldi buzogánya alatt látni: itt tűnik ki, hogy ez a két kiválóan erős, ügyes, elsőrendűen felszerelt középkori lovag milyen kicsinyes és törpe az új kornak napba néző parasztja előtt. Ezért nem tudom én megbocsátani a magyar prototársoknak soha a Károlyi Gáspár emlékére Gönczön emelt sablonos szobrot; mely az első kassavölgyi esperesnek egészen jól megfelelne; de az első teljes magyar biblia fordítójának soha. De ezt csak mellesleg mondom, bár nem titokban.

Itt az első kérdés, amit tisztáznunk kell, az, hogy mi és mennyi része volt Károlyi Gáspárnak a vizsolyi biblia lefordításában. Tudósaink u. i. úgy tartják, hogy a vizsolyi bibliát nem egészen Károlyi fordította le, hanem voltak munkatársai is. Ezek körül egyet név szerint is emlitenek, u. m. Pelei Jánost, Károlyi iskola-mesterét. Ez az ügy elég homályos. Károlyi maga így szól róla: „minek utána hozzá kezdetem volna egy néhány jámbor és tudós atyafiakkal, kik nékem az fordításban segítséggel voltak, meg nem szüntem addig, míg nem véghöz vittem az Bibliának egészben való megfordítását“, stb. Hogy azonban ez a segítség miben állott, azt ebből pontosan nem lehet megállapítani. Az, amit Szenczi Molnár Albert idevonatkozólag Pelei Jánosról mond, hogy t. i. egyszer ő előtte tanácskozott Károlyi Peleivel egyházmegyéje lelkészeinek összegyűjtése felett, hogy együtt imádkozzanak a bibliafordítás ügyének előmeneteléért: nem alkalmas annak a felvételnek a támogatására, hogy Károlyi fenti nyilatkozatát úgy értelmezzük, hogy az illető jámbor és tudós atyafiak egy-egy résznek, vagy egy-egy könyvnek az önálló lefordításával vettek részt a munkában. Peleire magára ezt épen a legkevesebb valószínűséggel állíthatjuk; mert az ő segítése, legalább Szenczi nyilatkozatából ítélve, inkább az imagyülekezet összehívására, rendezésére és

egyéb titkári teendők végzésére szorítkozott. Ami nem zárja ki azt, hogy a többi tudós férfiakkal együtt ő is segítségül ne lehetett volna a munka némely tudományos részeiben is a fordító által rábizott feladatok elvégzésével.

Ezzel szemben tény azonban az, hogy Károlyi a címlapra nem tette ki a nevét, csak az előszó alá írta oda. Talán azért, hogy munkatársai elé tolnakodni ne láttassék. Továbbá tény az, ami már nagyobb sullyal esik a latba, hogy az egyes könyvek között nyelvi és helyesírási egyenetlenségek vannak. Ezt Csontos József tette alapos vizsgálat tárgyává. „A vizsolyi biblia nyelve“ címen a Károli-Emlékkönyvben (Magy. Prot. Irod. Társaság 1890) megjelent kiváló filológiai (nyelvészeti) tanulmányában. Esmer és ismer, esmét és ismét, pedig és penig vagy kedig, stb. váltakoznak így nagyobb részekben, egész könyveken át. És ugyanez az egyenetlenség látható az idegen tulajdonnevek átírásában: Esdrás és Hezrás, Nabukodonozor és Nebukadnetzár, Philisteus Petisthinus, stb. stb. Mivel az esmer stb. és az Esdrás stb. határozottan Károlyi írásmódjának bizonyult, tehát az ettől eltérő könyvek fordítását lehet általában az ismeretlen munkatársaknak tulajdonítani. Ilyenek (az apokrifusokról! nem szólva) a Numeri, (IV. Móz.) Birák, Krónika, Jób és a próféták könyvei. Anélkül, hogy Csontosnak ezt az alapos tanulmányra épített hozzávetését érdemben érinteni akarnám, két megjegyzést teszek rá. Egyik az, hogy az e-s és í-s szavak kiejtésében és írásában valami szigorú következetességet ma sem találunk mindenkinél. És itt még figyelembe veendő az esetleg különböző tájszólást beszélő betűszedők is. Kivált mikor a nyomdászmeister tudott ugyan magyarul, de léngyel volt az anyanyelve. A másik pedig az, hogy az idegen nevek átírásában mutatkozó egyenetlenséget nem okvetlenül a különböző fordítókra kell, hanem a különböző forrásokra is lehet visszavinni. Ezeknek a neveknek akkor (nálunk még most is!) a görögből latinositott formája volt divatban, amit Pázmány pl. szinte meg-

szentelt hagyományos formának tekintett; a reformáció ellenben kiadta a jelszót, hogy vissza mindenben az eredetihez! és így esett aztán, hogy az új latin fordítók igyekeztek e neveket az eredeti héber alakokkal egyeztetni. Tremellius járt ebben elől, aki született zsidó is volt, és így a nevek zsidó formái különösen kedvesek voltak neki. Károlyi pedig az összes latin fordítások között Tremelliust tartotta legnagyobb tekintélynek. Könnyen megeshetett tehát, hogy ő maga is Tremelliust követte az idegen nevek átírásában olyan esetekben, mikor valamely nehéz könyv fordításában őt vette segítségül.

De bármiként álljon is ez a dolog, bármi legyen is valakinek álláspontja ebben a kérdésben, azt mindenkinek el kell ismerni, hogy a vizsolyi biblia teljesen és egészen Károlyi Gáspár munkája. Az ő hite és nyughatatlan szorgalma hozta azt létre, az ő exegesis (tudományos írásmagyarázata) abban az egészét összefogó idegrendszer, az ő lelke közvetíti abban az örök Írást a kor közönségével, és mind ezekben és mind ezek által ő mutatja ki legvilágosabban, hogy nemzeti reformáció nincs nemzeti nyelvű teljes biblia nélkül, és végül, ami őt előttem a legnagyobbá teszi, hogy a biblia nem hitet szabályozó törvénykönyv, ami a tanító és fegyelmező mesterek kezébe való a nádpálca mellé; hanem üdvöt árasztó örök forrás, „tikkadt vándoroknak szomját enyhítő, Tükérn a te képed, oh üdvözítő?

Károlyi korában, mint tudjuk, már voltak magyar bibliafordítások: de az ő gyermekien naiv és masszív (tömör) hite komolyan vette azt, hogy „a teljes írás Istentől ihletett és hasznos a tanításra“ (2. Tím. 3, 16), és nem tudott addig nyugodni, míg a teljes írást, az apokrifusokkal együtt, magyar nyelven nemzete kezébe nem adta. Hosszu lelkipásztori, reformátori és közéleti múlt volt már mögötte, mikor a bibliafordítás munkájához hozzá fogott, előtte pedig nem állhatott már Hosszu jövője: mégis „a Bibliának egészben való megfordítását“ tűzte ki célul. Látszik, hogy azon van a suly, hogy „egészben“. Hosszu reformátori pályáján,

közéleti küzdelmeiben, és talán legkivált az Egri Lukács ellen folytatott szentháromsági harcokban rendre megvilágosodott előtte, hogy csak az egész biblia a biblia. Az ő fülének és elméjének az ó szövetség épen olyan hangosan és világosan prédikálta a szentháromságot, mint az új. Minden egyes igében az egész biblia szól. A magyarságnak tehát érzékeny fogyatkozása, hogy nincs a kezében a teljes írás magyar fordítása. Valósággal vallásos félelem kényszerítette tehát erre a munkára, „melyben munkálkodtam, ugymond, közel három esztendeig nagy fáradsággal, testi töredelemmel, de oly buzgóságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig ez nagy munkát el nem untam, hanem nagy serénységgel és szeretettel munkálkodtam, mignem elvégezvén azt.“ Így csak az beszélhet, aki a bibliában többet lát hitcsatákra készült fegyverraktárnál.

Ezzel van összefüggésben az a sajátos körülmény, hogy a vizsolyi bibliában nem a tulajdonképeni fordítás, hanem az exegézis a fő. Pl. Róm. 16, 26-ban „griófiszthentosz“-t így fordítja: „megmagyaráztatott.“ Ezt a Rev. kijavítja: „tudomására adatván.“ Szótárilag ez közelebb áll a hellénhez és a mai modern fordításokhoz is, mint amaz; de a vizsolyi jobban exegetál. Mert itt arról van szó, hogy a Jézus Krisztusban megjelent örök titok most minden pogányoknak tudtul adatott, azaz: megmagyaráztatott. Talán azt is mondhatnók, hogy ebben különbözik minden más fordítástól. Abban a bizottságban, mely a most közkézen forgó magyar revideált biblián az utolsó simitásokat végezte, nehéz és vitás bibliai versek tárgyalásánál gyakran lehetett hallani azt a felkiáltást, hogy hiába, ahol Károlyi fordítása nem jó is, az exegesise ott is jó. Ennek a magyarázata pedig abban található, hogy oly mélységesen, szinte már misztikusan (titokzatosan) egységesnek látta a teljes írást, mint az imént láttuk. Még nem láttam embert, aki a természeti kijelentést, a bibliai kijelentést és a reformációban megnyilvánult élő kijelentést oly hármónikus egységbe tudta volna fogni, és hogy máj nyelven szóljak, egész mentalitásának (gondolkodás

módjának), annyira átható központjává tudta volna tenni, mini Károlyi Gáspár. Nagyon szemléltető példa erre a Ján. 14, 22—23-hoz irt széljegyzete. A 21. vben u. i. azt mondja Jézus, hogy aki az ő parancsolatait megtartja, az szereti Őt és az Atya is azt, és Ő annak jelenti meg magát. Erre „monda néki Judás, nem amaz Iskariótes: Uram, mi dolog, hogy magadat mi nekünk jelented meg, és nem ez világnak. Felele Jézus és monda: Az ki engemet szeret, az én beszédemet megtartya, az én atyám is szereti azt, és ahoz mégyünk és annál maradunk.“ Erre Károlyi széljegyzete: „Nem kell mi nekünk arról tudakoznunk, mi az oka, hogy némelyeknek megjelenti magát Krisztus, némelyeknek nem, hanem ha nekünk megjelentette magát, őtet szeressük és neki engedgyünk.“ Nem tehetek róla, be kell vallanom, hogy engem ezzel a széljegyzéssel vett meg Károlyi egészen; az igaz, hogy nem volt nehéz, mert én gyermek koromtól fogva egy házban laktam vele. Nekem ő jelentette mindig a magyar kálvinizmust. És most, mikor ezt a széljegyzetet olvasom, egyszerre feléled előttem csuda világitásban a magyar reformáció édes, véres, naiv kora, és látom a piacon az áriánus hajlandóságu hétszilvafásokat és iskolamestereket, amint a szentháromság titkát feszegetik, a vásári szin alatt pedig a csizmadiákat, amint a praedestinatio érthetetlen dogmája felett csóválják a fejöket: és akkor jön az első kassavölgyi esperes, ez uttal igazán az esperes és leszólítja őket, ne unitáriuskodjatok, fiaim; aki szereti Őt, annak már megjelentette magát, és akinek megjelentette magát, az szeresse Őt és kövesse Őt; egyebet mit akartok még tudni? Ez a Szentháromság titka és a praedestináció tanítása. Ez Károlyit mindig, mindenben jól eligazította. Innét van, hogy — ne tessék frivolságnak venni — amit nem jól értett is, azt is jól magyarázta.

Az ilyen magyarázó széljegyzetek igen gyakoriak és bővekek az egész biblián át, de kivált az ó szövetségi részekben. Ezen kívül pedig az ó szövetségben minden fejezet előtt magyarázó tartalom-összegezés van, ami az új szövetségben elmarad, csak a római le-

vélben és az 1. Kor. 1. és 2. fejezete előtt van meg. Ennek magyarázata lehet az is, amit Csontos gondol, hogy nagyon siettek a biblia kinyomtatásával, és így az új szövetségben már nem volt idő az összegezés megcsinálására; bár ugyan a széljegyzetekre volt idő mégis. Én a magam részéről e jelenség magyarázatát inkább abban találok meg, hogy Károlyi ezekkel az összefoglaló magyarázatokkal az ő szövetséget abba a világosságba akarta állítani, amelyikben ő látta, t. i. az új szövetség világításába, vagy még helyesebben mondva, az egységes írott kijelentés egységes világításába. Ezért volt ezekre nagyobb szükség az ő szövetségben, mint az újban. A római levélben pedig azért nem lehetett ezeket még sem mellőzni, mert a reformáció tanítása tudvalevőleg abban találta meg a biblia tanításának és így önön magának is a lényegét.

Károlynak a vizsolyi bibliában letett exegzsiséért hasonlítottam az ímént az egész munkát átfogó idegrendszerhez, mert nem csak a bevezető összegezésekben és a széljegyzetekben jelentkezik, hanem az egész szövegben is mindenütt el van szórva. Bizonyára minden bibliaolvasónak feltűnt már, hogy a szövegben némely szó vagy kifejezés dőlt (cursiv) betűkkel van nyomtatva: ez azt jelenti, hogy az illető szó az eredeti szövegben nincs meg, hanem az csak a fordító magyarázata. Figyelmes bibliaolvasóknak bizonyára az is feltűnt már, hogy ezek a magyarázó betoldások nem teszik szebbé, elevenebbé a magyar biblia irályát, sőt inkább vontatottá, sokszor lapossá. Ezeket a dőlt betűket az újabb meg újabb kiadások épen ezért mindig kevesbbíteni igyekeztek; de teljesen nélkülözni őket nem tudták. Sok olyan héber és hellén mondat van, amit a legügyesebb stilista sem tud ilyen magyarázó pótlás nélkül lefordítani. De el kell ismerni, hogy Károlyi nagyon bőven élt ilyen pótlásokkal. Ebben is a kassavölgyi „tanítók“ (lelkipásztorok) seniora (esperese) és a gönczi polgárok prédikátora áll előttünk inkább beszéljen egy kissé vontatottabban, vagy akár laposabban, csakhogy megértsék, amit mond; és értelmük félre ne

kanyarodjék, hanem egyenesen ő utána menjen. És azt hiszem, nem csalódom, ha azt gondolom, hogy a vi-solyi biblia nem utolsó sorban ezeknek a kis toldások-nak köszönhetette óriási népszerűségét. És mi tagadás, ma is sokszor jó hasznukat vesszük nekik.

Talán azért is van az, hogy Pázmány Péter meg leghevesebben ezért támadja Károlyit. Első sorban azért, mert ember szavált nem szabad az Isten szavai közé keverni. „Ahol Károlynak tectet, a maga éltjéből, és saját gondolattjából, sok szókat irt az Isten szavai közzé; mellyet nem volt semmi uton szabad cselekedni. Mert Isten átok alá vetette azokat, akik csak egy szót hozzá-adnak a' Sz. Iráshoz, Apocal. 22. v. 8. Ézech. 20. v. 18. Prov. 30. v. 6. Deuter. 4. v. 2. Cap. 5. v. 32. Azért, noha szabad a Szt. Irást világosb értelemmel ma-gyarázni; és magán, külön írásban foglalni a magyará-zatot: de nem szabad a Sz. Írás-közzé irnyia, Isten szavával egy rendben állatni, Isten szava-gyanánt árulni, még azokat a' szókat is, melyekből világosb ér-telmét vehetjük a' Sz. Írásnak; miképpen a' Királyok Privilegiomához sem szabad semmit irnyia.“ (Kalauz 354—355 lap.) Károlyi azonban, folytatja Pázmány, sok-szor nem azért szúr be ilyen szókat, hogy világosabbá tegye, hanem épen azért, hogy elferdítse a Szentírás szavait. És erre a több könnyebbek közt felhoz egy nehezebb példát is, t. i. Mt. 5, 32 és 19, 9-et, ahova Károlyi betoldta az „ok nélkül“ szavakat, és pedig nem is megkülönböztetett betűkkel; amit Pázmány mód nél-kül nehézményez, mondván: „hogy az egy-ügyü Ma-gyarok, jobb izüen egyék *Pilula*-gyanánt a' kecskego-lyóbst, csak ugyan egy ténor-ral afféle bötűkkel iratá ezeket a szókat, mint az igaz Szent Irást“. Világos, hogy Károlyi e szókat minden célzat nélkül, tisztán ma-gyarázat képen toldotta be; mert ha célja lett volna vele, akkor a párhuzamos helyeken, Mk 10, 11. és Lk. 16, 18. is beszúrta volna; de Pázmány siet gyanusi-tásra kihasználni az esetet, és azt mondja, hogy Ká-rolyi ezt csak azért tette, hogy „ennek a toldaléknak a paizsa alatt“ „a kálvinista praedatorok (így írja praedi-

kátorok helyett; nem tudom, hogy ez sajtóhiba-é, vagy vicc) három vagy négy forintért, a' Házas embereket egymástól el-válaszszak". De legyen szabad ide vonatkozólag még egy példát felhoznom. Préd. 9, 3-at Károlyi így fordítja: „hogy mind az igazak és bölcsek, és azoknak minden cselekedetek Isten kezében vadnak, és hogy sem szerelmes sem gyűlölséges jószágokkal nem élhetnek és hogy azok között egyikkel sem szabadok“. Iskolapéldája annak, hogy Károlyi néha rosszul fordít, de mindig jól exegetál. Erre Pázmány (Kallauz 356. lap) azt mondja, hogy e szókat „*Jószágokkal nem élhetnek: azok közül egyikkel sem szabadok*“, csak azért toldotta be Károlyi, hogy a róm. kath. főpapok szabadságát, t. i. a nagy papi birtokokkal való rendelkezés jogát, elrontsa. Ez pedig iskolapéldája az érseki exegesisnek.

Ugyanez a könnyü és világos megértésre való törekvés jellemzi Károlyi nyelvezetét is. Kerüli az elavult és a még meg nem gyökeresedett szavakat; hanem a bevett, ismert, mindenki által értett szavakat keresi. Nem akar héber és hellén nyelvtudományával csillogni; nem akar választékos, előkelő, költői nyelven beszélni: úgy beszél, mint a korabeli hét szilvafások és telkes gazdák, iskolamesterek és városi polgárok, egy szóval, mint az akkori irástudó nép. Ez a magyarázata annak, hogy Károlyi bibliafordítása oly rendkívül nagy hatással volt korára. Amit Károlyi elérni akart fordításával, elérte: az örök ígét oly közel vitte kora gyermekeihez, amilyen közel csak lehetett. Egyszerű, családias, tiszta, kedves kristály pohárban nyújtotta nekik az élet italát. És ittak és meggyógyultak. És éltek. És ha csakugyan nyelvében él a nemzet, akkor mi e tekintetben is nagy hálával tartozunk neki. Mert nagy hatással volt eddig a magyar nép nyelvére és a magyar irodalmi nyelvre is. Ezt különben nálam jobban tudják és méltatják a filológusok, pl. Csontos is, és legutóbb Csűry is. De azért itt melleleg mégis megjegyzem, hogy én nem vagyok filológusainkkal megelekedve. A vizsolyi biblia nyelvészeti és irodalmi szempontból még mindig nincs kiak-

názva. Persze, a filologusok nem akarják a theologusokat megelőzni. Mert hogy theologiai szempontból sincs.

És most elérkeztünk Károlyi Gáspárnak mint reformátornak és bibliafordítónak tulajdonképeni jelentőségéhez, ami röviden kifejezve az, hogy a biblia soteriologiai (üdvteni) természetét a dogmatikainak (hittaninak) fölibe emelte. A bibliát a nép kezébe adni, akkor jelszó volt. És a vizsolyi biblia nem azzal keltett szenzációt, hogy megjelent; hanem azzal, hogy későn jelent meg. Az idő nagyon sürgetett, mert az igaz tudomány még nem is volt jól megalapozva, már is halálos veszedelemmel fenyegette balról az unitáriusok, jobbról a r. katolikusok állandó aknamunkája és nyílt támadása. Mindenki tudta, hogy ebben a két fronton folytatott harcban a reformáció hívei egyedül csak a bibliára támaszkodhatnak. Hiszen az egész mozgalom úgy is indult: kiküszöbölni az egyház tanaiból és életéből mindent, ami nem a biblián alapszik. A r. katolikusok ezzel szemben természetesen fentartották az egyházi hagyományok érvényét; de ha nem akarták hiába vagdalni a levegő-egyet, hanem komolyan harcolni akartak, akkor nekik is csak arra a porondra kellett állni, amelyen az ellenfél állt. Tehát a harc magyar földön az első magyar teljes biblia körül volt a leghevesebb, a legtudományosabb és a legmélyebb. A magyar theológiának és a magyar irodalomnak óriásai vívták meg ezt a harcot: Károlyi ellen Pázmány Péter és Káldi György. A harc nyers és durva volt, utszéli kifejezésektől sem riadtak vissza a szent atyák; de el kell ismerni, hogy ebben Károlyit érheti a legkevesebb kifogás. Innét, a mi korunk színvonaláról visszatekintve, csodálkozni vagyunk hajlandók, hogy valamikor ilyen kicsi dolgok felett olyan heves harcok dultak; de mélyebbre tekintve, mégis megértjük. Nem csak a kor elmaradottságából, hanem főleg abból, hogy itt a biblia nem uralkodó ur volt a hadakozó felek fölött; hanem harci eszköz a kezökben. És ebben a reformáció hívei sem voltak kivételek. Hiába, ők is abban a scholasticus (középkori zárda-

iskolás) nevelésben részesültek, amiben ellenfeleik, és azt a racionalista iskolát járták ki, mint azok. Tehát a biblia nem volt más előttük, mint érvek halmaza, esetleg rendszere. És mivel ez alapon a reformáció hívei mindenáron a nép kezébe akarták azt adni, a pápisták meg semmi áron sem: ezért élezték ki egymás ellen a legapróbb kicsiségeket is. A bibliának, kivált az új szövetségnek szövege akkor is több változatban volt már ismerős, és ha egyikben egy szóval több volt, másokban egygyel kevesebb: ezért már becsempészéssel, illetve lopással vádolták egymást a vitázó felek. Vagy ha ugyanazt a szöveget egyik egy árnyalattal másképp fordította, mint a másik, már kész volt a hamisítás vádja. Káldi azt mondja pl. hogy Károlyi nem is fordított, hanem egy egészen új, hamis bibliát csinált. És nem kell azt hinni, hogy ő ezt csak hamis vádaskodásból mondja.

Nem, hanem azért, mert meg van győződve, hogy csak a Vulgáta az igaz biblia. Ahoz képest ő előtte és Pázmány előtt még a héber ószövetség és a hellén új-szövetség is hamis, legalább ott, ahol a Vulgáta eltér tőle. Ebben az az érdek szólal meg, amit a bibliáról vallott általános nézet alapján természetesnek is találhatunk, hogy t. i. jó volna, ha volna egy kétségtelen hitelességű és általánosan kötelező bibliai szöveg. Ez a nézet a Tiszántuli Ref. Egyh. Ker. hivatalos lapjában még most nem régen is szószólóra talált egy jeles egyházi irodalmi férfiuban. Ez nem is csoda. Közönségünk is általában ezen a nézeten van. És amíg valaki a bibliát jogászai és közigazgatási értelemben vett kánonnak tekinti, ez nem is lehet másképp. Károlyi is úgy gondolkozott, mint az ő korában is mindenki. De mivel a Vulgátát, korának tudományos színvonalán állva, nem fogadhatta el ilyen kétségtelen hitelességű és egyetemesen kötelező szövegnek, ő sem tehetett mást, mint azt, hogy a többi reformátorokkal egyetértve az eredeti szöveghez ragaszkodjék. És ezt a többi szokásos, racionálista érvek mellett ezzel indokolja: jobb az forrásbul innya, mint az folyásbul. Káldi ezt az érvet annak hangoztatásával akarja megdönteni, hogy lehet eset, mikor a folyás tiszta marad,

a forrás pedig utólag elszennyeződik : a Vulgáta minden esetben tiszta, még akkor is, mikor a héber vagy hellén szöveg a Vulgáta lefordítása után esetleg megromlott. Valószínű, hogy, mint mondtuk, Károlyi is csak olyan racionálista szemmel nézte a bibliát, mint kortársai : de, ha az ő érvelését Káldinak nem csak racionális, hanem egyenesen pedáns jogász érvelésével egybevetve nézzük, okvetlenül fel kell tennünk, hogy ő a bibliában mégis többet látott, mint dogmatikai, erkölcsi és jogi köz-helyek hiteles és kötelező gyűjteményét. És ha ez így van, ha nála a forrásnak itt valami mélyebb jelentése van, akkor könnyen megértjük, hogy miért nem elégedett ő meg a Vulgátával, és miért sietett olyan nagyon a teljes bibliát magyar nyelven a nép kezébe adni. És hogy miért épen ő sietett olyan nagyon. Hiszen ha tisztán józan polgári ésszel tekintjük a dolgot, igaza van Káldinak, hogy amint hatszáz évig megvoltunk magyar biblia nélkül, ezután is meglehettünk volna örök időnkig, mert ami a népnek a bibliából szükséges, azt a papok a latin Vulgátából is beadhatják neki kellő időben és adagonként kellő magyarázatokkal (mint a kanalas orvosságot) : mi szükség van arra, hogy a nép maga okoskodjék, egyháza dogmáit bírálgassa, vagy maga csináljon magának dogmákat ? Bizony, még a református pogány, vagy talán mégis inkább pogány református Szabó Dezső is így gondolkodik, minden tisztességgel legyen mondva ; mert *juristico-canonicus* állásponton nem is lehet másként. De a forrás, az már egészen más ! Az már nem kanalas orvosság. És aki egyszer a sivatag pusztában a forráshoz érkezik, az bizony nem bölcsekedik, nem csinál dogmákat, hanem iszik. És Károlyi forrásnak tekintette a bibliát. Nem csak azért (bár hiszen azért is) akarta a bibliát a nép kezébe adni, hogy az a saját szemével lássa, hogy a reformátoroknak van igaza ; hanem azért is, hogy igyék az élet forrásából. Ezért volt neki oly sürgős a munka ; és ez volt az, amit ellenségei benne öntudatlanul is üldöztek. És bár e tekintetben még mindig bizonytalanok a felfogások és zavarosak a nézetek, jegyezze meg mindenki, hogy a róm. katolikusok és a keresztyén katolikusok, azaz a reformátusok között itt van az alapvető választóvonal.

Valaki azt mondhatná, hogy talán anachronisticus, hogy ne mondjam, pietisticus, és talán egy kissé sok is, amit ezzel Károlyiról mondtam. De mondok még többet is, ami majd felment ez alól a fel nem tételezett, de nem is lehetetlen vád alól. Károlyi még főbbet látott a bibliában, mint amennyi ebből a forrás-hasonlatból kitetszik. Bevezetésében megállapítja, hogy az egész szentírás arról tesz bizonyosságot, hogy Isten avégre teremtetten az embert és avégre váltotta meg (jellemző, hogy a teremtést és megváltást így egybe veszi), hogy Őt megismerje és neki mint Urának szolgáljon. Ez az emberi életcél, amire aki nem igyekezik, az az okatlan állatoktól semmiben sem különbözik. De mivel Isten hozzámegetetlen fényességben lakozik, mi pedig gyarló bűnösök vagyunk, nincs bennünk annyi erő, hogy Isten ismeretére magunktól eljussunk, mint ezt már a pogány bölcs Simonides is megmondta. Ezért Isten maga visz bennünket, vakokat és resteket az ő megismerésére azzal, hogy az emberi természetbe úgy beoltotta magát és a teremtettségre úgy rá nyomta dicsőségének jegyét, hogy aki kinyitja szemeit, kénytelen elismerni, hogy van Isten. Mert a teremtés Isten könyve, melyben őt mindenki láthatja. De ez „a néma mesterek tanítása által“ a természetből „vött Isteni esméret meg nem gyümölcsözők mi bennünk“. Ez senkit sem menthet meg sem büntől, sem bálványimádástól, és csak arra szolgál, hogy Isten előtt menthetetlenek legyünk. A pogányok istenei bálványok, mert „az Istennek ábrázattya Jézus Krisztus, ki nélkül soha senki az Istennek esméretire nem juthat“. (A zsidók természetesen Jézus eljövetele előtt sem voltak Isten nélkül, mert novum testamentum in vetera latet, (az új szövetség az ó-ban benne rejlik) és így az ő szövetségben Jézus is benne rejlik, sőt a Szentháromság is.) A mellett a könyv mellett tehát, melyben a néma mesterek tanítanak, egy másik könyvet is irt nekünk Isten, amelyben Ő maga szólal meg és Ő tanít bennünket maga magára. Hát ez a könyv az Isten személyes beszéde, élő szava, melyből az ő lelke árad, melyben az ő „meggyümölcsöző“ ismerete van, és az ő tiszta, gazdag, szent és boldog élete folyik. Hát ezért nevezi

ezt Károlyi forrásnak. És aztán bele veti magát ebbe a forrásba, melynek kristályhabjai körülölelik és simogatják, és emelik, és emelik, egyre magasabbra, egész a megdicsőtülés hegyéig. És hívogat és magyaráz, és folyik a szó ajkairól mint a csevegő patak... De mikor ide ér, erre a szent hegyre, melyben Jézus áll a menny vakító dicsőségében, akkor elhallgat. Némán felemeli a bal kezét, a szive felől való kezét, és mutató ujját kinyújtva, rá mutat a megdicsült Urra: „Ez amaz én szerelmes fiam, ezt hallgassátok“. Prózában is megismétlem és leszögezem, hogy a vizsolyi biblia margója általában mindenütt tele van széljegyzetekkel, sőt több helyt egy-egy mutató ujj is van oda rajzolva; de a Márk 9, 2—29-nél teljesen üres: hanem a 7-ik vers mellett a mutató ujj egyszerre ismét megjelenik; egy kéz rajza van oda nyomtatva, mely hüvelykujját égre emeli, kinyújtott mutató ujjával pedig a szavakra mutat: „Ez amaz én szerelmes fiam, ezt hallgassátok“. Ezzel Károlyi mutatja az életcél, ami végre Isten az embert teremtette és megváltotta. Azt az életcél, amelyre Ő maga juttat el bennünket Abban, aki az ő ábrázatja és akiben oly szépen megtanítja a hívőket maga magára.

A küzdő felek nem mindnyájan tudták; de ezért az életcélért folytak a reformáció elkeseredett küzdelmei: a világnak a Krisztus képére való átalakításáért. Hogy ezt elérjük-e valaha, az azon fordul meg, hogy mi a biblia. Ha a biblia az, aminek Károlyi ellenfelei gondolták, és aminek az emberek általában még ma is gondolják, akkor tegyük le a fegyvert: minek tovább küzdegni hiába? De ha a biblia az, pedig bizonyval az, aminek Károlyi érezte, akkor mi már győztünk; hallélujah! Ámen.

7